

поширення тих чи інших слів. Однак, незважаючи на зацікавлення до вивчення лексичних особливостей регіональних мов у Франції та на значні успіхи в цій галузі, учені країни зазначають, що дослідження французьких регіолектів загалом перебуває на самому початку шляху і потребує великої уваги з боку лінгвістичної спільноти.

Список використаних джерел:

1. Dictionnaire encyclopédique Le Petit Larousse. P.: Larousse, 1996. 1784 p.
2. Rézeau P. Dictionnaire des régionalismes de France: géographie et histoire d'un patrimoine linguistique; Bruxelles, De Boeck & Larcier – Editions Duculot, 2001. 1140 p.

DOI <https://doi.org/10.36059/978-966-397-279-4-10>

Коткова Л. І.

*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри філологічних дисциплін та методики їх викладання,
Чернігівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти
імені К. Д. Ушинського*

ТЕМПОРАЛЬНІ АСПЕКТИ ПОЕТИКИ ЗБІРКИ СЕРГІЯ ЖАДАНА «АНТЕНА» (НА ОСНОВІ УКРАЇНСЬКОГО Й ПОЛЬСЬКОГО ВИДАНЬ)

Український письменник сучасності Сергій Жадан широко відомий польській аудиторії поетичними збірками «Історія культури початку століття», «Дрогобич», «Ефіопія» і «Антенa», романами «Біг Мак», «Dereche Mode», «Anarchy in the UKR», «Гімн демократичної молоді», «Ворошиловград», «Месопотамія», «Інтернат» та своїми публічними виступами, за що був відзначений багатьма преміями: «Берлінські мости», Джозефа Конрада, Ханни Арендт, Центрально-європейської літературної премії «Ангелус» тощо. 2022 року став «Людиною року» за версією польського видання «Gazeta Wyborcza». Саме Польща, зокрема Польська академія наук, номінувала Сергія Жадана цього ж року на Нобелівську премію з літератури.

В українському мовознавстві дослідження польського поетичного доробку Сергія Жадана не такі численні, а що стосується виразно самобутньої збірки «Антенa», то маємо лише деякі спроби аналізу українського варіанту книжки. Дотепер немає жодної лінгвістичної

розвідки, у якій би вивчалася специфіка засобів вираження категорії темпоральності зазначеної збірки, тож актуальним видається дослідження мовної репрезентації категорії *часу* в цих поезіях (українською та польською мовами).

Час є художнім маркером збірки «Антенa». Уже в самій анотації до книжки автор акцентує увагу на часовій парадигмі: «<...> це 80 спроб упіймати коливання повітря, вловити перетікання в просторі невидимих радіохвиль, відчутти на дотик час, у якому ми живемо, яким ми дихаємо, який ми проговорюємо. Час, кожен доторк до якого лише опік. Час, у якому приватні щоденникові записи можуть виявитися воєнною хронікою, а бібліїні історії – ранковими новинами» [2, с. 2].

Відомо, що до питання функціонування категорії часу зверталися такі мовознавці, як В. Барчук, А. Кузьменко, Л. Никонорова, Ю. Плотницький, М. Шевченко та інші. У сучасній лінгвістиці існують різні погляди щодо розуміння темпоральності. Аналіз останніх досліджень дав підґрунтя констатувати, що «асоціювати темпоральність із часом стало традицією у пошукових працях українських мовознавців» [1, с. 25]. В енциклопедії «Українська мова» узагальнено темпоральність як семантичну категорію, «що охоплює усі різновиди значення часу» [3, с. 628]. Треба наголосити, що зміст темпоральності мовознавці репрезентують неоднозначно, оскільки часто він залежить і від засобів вираження.

«Антенa» Сергія Жадана – це своєрідний поетичний звіт-щоденник, тому на просторах збірки активно постають семантичні плани ядерного слова *час*. Як антенa вловлює сигнали, так і читач тонко відчуває час під впливом різних подій, уловлює глибину роздумів про плинність життя й важливість кожної миті. Аналіз особливостей темпоральної мережі лірики Сергія Жадана засвідчив багатовекторність часових форм: *учора–сьогодні–завтра, минуле–теперішнє–майбутнє, осінь–зима–весна–літо, час миру–війни* тощо. До найчастотніших лексем належать *ранок, вечір, ніч, минуле, вічність*, які є камертоном стильової тональності всіх 80 віршів. У поезіях зафіксовано ще багато номенів на позначення часу, вони здебільшого актуалізовані самотніми метафоричними й епітетними структурами.

Проведений лінгвістичний аналіз дає змогу простежити певні тенденції у використанні темпоральної лексики. Часову тривалість поезій Сергія Жадана часто увиразнюють слова-маркери на позначення часу, контексти, інтонаційне оформлення тощо. Так, прислівники *зранку, щоранку, надвечір, поночі, вночі* слугують засобами вербального відображення часового відтинку й відбивають специфіку художньої палітри збірки, підкреслюють експресивно-сміслові характеристики темпоральних сем. Наприклад, контрастне сприйняття певного часу доби символізують своєрідні точки початку й завершення (*ранок –*

зародження любові, *вечір* – завершення стосунків): *Історії про любов починаються зранку* [2, с. 43] – *Historie o miłości zaczynają się rano* [4, s. 77]; *Історії про любов завершуються того ж таки / вечора, дець на вулиці, коли їм обом стає / так самотньо, ніби холодним долоням, / схованим у різних кишенях пальта* [2, с. 44] – *Historie o miłości kończą się tego samego / wieczoru, gdzieś na ulicy, kiedy im obojgu robi się / tak samotnit jak zimnym dłoniom / schowanym w różnych kieszeniach płaszcza* [4, s. 77]. Ніч часто асоціюється зі смутком: *Поночі вона підходить до свого дому, / заходить у темний під'їзд* [2, с. 53] – *Nocą ona podchodzi do swojego domu, / wchodzi do ciemnej klatki* [4, s. 81]; *Щоби вночі можна було чути дихання / всіх чоловіків, які засинають / на печальних подушках* [2, с. 54] – *Żeby w nocy można było słyszeć oddech / wszystkich mężczyzn, którzy zasypiają / na smutnych poduszkach* [4, s. 83]. Художні означення, твірною основою для яких є лексеми темпоральної категорії, часто слугують репрезентантами асоціативно-смыслового поля: *Холодне ранкове повітря. І на вулиці нікого немає, лише птахи* [2, с. 68] – *Chłodne poranne powietrze. I na ulicy nie ma nikogo, tylko ptaki* [4, s. 89] (*ранок – холод – порожнеча – самотність*).

Для зосередження уваги на смысловому наповненні поезії автор часто вдається до такої стилістичної фігури, як редуплікація, яка є характерною рисою мовотворчості Сергія Жадана. Наприклад, дистантний багатоконпонентний повтор *другий день* ужитий митцем з метою зосередити увагу читача на плінності життя й важливості цінувати кожну мить: *Але він не говорить із нею другий день. І вона не говорить із ним другий день. І з цілим світом вони другий день не говорять* [2, с. 45] – *Ale on nie rozmawia z nią drugi dzień. I ona nie rozmawia z nim drugi dzień. I z całym światem drugi dzień oni nie rozmawiają* [4, s. 77]. Так оповідач натякає на недоцілність витрачати дорогоцінний час на з'ясування стосунків.

Опис відповідного емоційно-чуттєвого стану щодо часової невизначеності ліричного героя часто супроводжується метафоричними висловлюваннями: *Скільки тобі остигати, каменю, / скільки горіти твоєму серпцевому серцю?* [2, с. 52] – *Ile będziesz stygł, kamieniu, / ile będzie płonęło twoje sierpniowe serce?* [4, s. 81]; *Час, коли посправжньому починаєш любити повітря* [2, с. 63] – *Czas, kiedy naprawdę / zaczynasz kochać / powietrze* [4, s. 87].

У поезіях Сергія Жадана інколи не завжди точно передано час перебігу подій, однак у читача немає світовідчуття хаосу, оскільки контекст дає чітко зрозуміти часовий аспект: *Ці кілька тижнів, / коли можна дивитись / на жовто-червоне відмирання листя* [2, с. 62] – *Tych kilka tygodni, / kiedy można patrzeć / na żółto-czerwone umieranie liści* [4, s. 87]. *Жовто-червоне відмирання листя* – метафоричний образ *осени*, який засвідчує виразне індивідуально-авторське осмислення дійсності.

До речі, *осінь* у творчості Сергія Жадана часто асоціюється із холодом: *Холодний ранок суботи, / холодне повітря осені* [2, с. 69] – *Chłodny poranek soboty, / chłodne powietrze jesieni* [4, s. 89], зима – із сумом: *Але починається ще одна зима, / Але обривається ще одна розмова* [2, с. 75] – *Ale zaczyna się jeszcze jedna zima, / Ale urywa się jeszcze jedna rozmowa* [4, s. 91]. У другому контексті імпліцитно актуалізовані інсайти про важливість цінувати кожну розмову, кожну зустріч, даровану долею.

Лексична номінація *війна* теж є активною у творчості Сергія Жадана, оскільки автор ніколи не був байдужим до долі України й ще з 2014 року завжди підтримував моральний дух українських захисників. Поезії про війну особливо чуттєві, зворушують читача, чіпляють за найтонші струни людської душі: *Нам дуже важко говорити про себе в часи війни. Ми не можемо не говорити про себе в часи війни* [2, с. 203] – *To dla nas bardzo ważne, by mówić o sobie w czasach wojny. Nie możemy nie mówić o sobie w czasach wojny* [4, s. 111]. Про неможливість чи факультативність художніх засобів, зокрема епітетів, у поезіях про війну, констатує й сам митець: *Так і є: / війна – ніяка, / про неї так і говорять / – без прикметників* [2, с. 231] – *Tak to jest: / wojna jest nijaka, / o niej tak właśnie mówią / – bez przymiotników* [4, s. 124]. Колообіг *ранок – день – вечір* у час війни дуже контрастний: *Щоранку нагадуємо всім про кількість загиблих. / По обіді радіємо сонячним спалахам за вікном. / Свіжій траві, що рветься крізь мертве каміння. / А ось надвечір знову нагадуємо всім про кількість загиблих* [2, с. 204] – *Co rano przypominamy wszystkim o liczbie zabitych. / Po południu cieszymy się słonecznym rozblyskiem z oknem. / Świeża trawa, która przedziera się przez martwe kamienie. / A wieczorem znowu przypominamy wszystkim o liczbie zabitych* [4, s. 111]. Особливе осмислення часу, констатація фактів і певна дискретність надає поетичним рядкам динамізму, глибокого психологізму й трагізму реальної ситуації в країні.

Категорія часу, без сумніву, завжди має філософський аспект. Оригінальним постає контекст образу *вічності* завдяки роздумам про морально-етичні цінності та емоційному сприйняттю реальності: *І ціла вічність попереду. / І час говорити про важливі речі. <...> Немає часу перерахувати написане кимось давно. / Немає часу на сумніви й стриманість. / Час виникає зі збитого дихання, / із задиханого виговорювання, з торкання голих / лопаток, час складається зі здивування і радості* [2, с. 271] – *I cała wieczność przed nami. / I czas mówić o ważnych rzeczach. <...> Nie ma czasu czytać tego, co ktoś dawno temu napisał. / Nie ma czasu na wątpliwości i powściągliwość. / Czas wynika z przyspieszonego oddechu, / ze zdyszanego wypowiedziania, z dotykania gołych / łopatek, czas składa się ze zdziwienia i radości* [4, s. 129]. Не можна встановити час *вічності*, оскільки це філософське поняття часу, яке позначає чи то безперервність людського існування, чи то

швидкоплинність, тому кожен одиницю часу треба сприймати як динамічну категорію.

У рядках *Є час любити і мовчати, / є час любити і слухати, / повертатися, вірити і любити* [2, с. 272] – *Jest czas, by kochać i milczeć, / jest czas, by kochać i słuchać, / wracać, wierzyć i kochać* [4, s. 129] інфінітиви-предикати позбавлені часових ознак (минулого, теперішнього, майбутнього часів), але тут можна констатувати відношення наступності, одночасності чи різночасності періоду протікання дій. Хоч предикати й «не мають почергового розташування на темпоральній осі» [1, с. 72], та позицією відліку є дія, виражена предикатом *мовчати*, а лексичний конкретизатор *час любити*, який використано автором тричі, виражає динаміку ситуації: *любити-мовчати – любити-слухати – любити-повертатися*. Це сприйняття часу реконструює суб'єктивний досвід ліричного героя, це опис певної людини в часі.

Лексеми зі значенням міри часу (*другий день, кілька тижнів*), моменту події (*того ж таки вечора, тепер, знову*) є типовими мовними універсальними, вони не несуть унікальності, не відбивають світогляду етносу чи індивідуальну картину митця, тому таке відображення часу є вкрай рідкісним явищем у поезіях Сергія Жадана. Мовотворчість митця здебільшого пересипана оказіональними семантичними планами.

Аналізуючи засоби вираження часових кореляцій за допомогою темпоральної лексики в поетичній збірці «Антенa» Сергія Жадана, можемо констатувати, що саме лексичні показники *часу* дозволяють авторові створювати нові образи, сприймати реальність як багатовимірний суб'єктивний світ, у якому відбувається взаємопроникнення елементів минулого в теперішнє чи навпаки. Закономірно, що часовими вимірами пронизані всі семантичні плани збірки. Особливого стилістичного звучання додають епітети й метафори в поєднанні з авторськими рефлексіями, які слугують лінгвостилістичним засобом вираження інтенцій письменника.

Отже, категорія *часу* в збірці «Антенa» є домінантною, наскрізною, ментально маркованою, яка створює не лише індивідуальну мовну картину автора, а й національну.

Список використаних джерел:

1. Барчук В. Граматична темпоральність: Інтервал. Час. Таксис : Монографія. Івано-Франківськ : Сімік, 2011. 416 с.
2. Жадан С. Антенa : поезії. Чернівці : Меридіан Чернівці, 2018. 304 с.
3. Українська мова. Енциклопедія. Київ : Укр. енциклопедія, 2000. 752 с.
4. Serhij Żadan. Antena. Przeł. Bohdan Żadura. Wrocław : Wydawnictwo Warstwy. 2020. s. 150.